

Əlizadə Fidan¹³
GÖZƏLLİK VƏ GERÇƏKLİK

Azərbaycan ədəbiyyatında XVII əsrdən etibarən lirik-romantik tərənnümdən həyata, gerçəkliyin təqdimatına doğru yeni bir proses başlanmışdır. Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatı XVIII əsrdə yeni mərhələyə daxil olmuşdur" (1, s.210-211) Akademik İsa Həbibbəylinin qeyd etdiyi kimi, XVII əsrə qədərki Azərbaycan şeiri lirik-romantik əhval-ruhiyyəyə olmuş, gerçək dünyanın əksindən daha çox lirik ənənədə əksərən dini mövzulara yönəlmişdir. Təbii ki, orta əsrlər Şərq şeirinin əsas vəzifələrindən biri də didaktik məqsəd olmuşdur. Həmin vəzifədənəm qaynaqlanan öyüd və nəsihət xarakterli məsnəvilər və lirik şeirlər Şərq, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatının əsas mahiyyətini təşkil etmişdir. Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatında didaktikaya önəm verilməklə və şərti olaraq ənənəsi, gözəlliyin tərənnümü və s. aşağıdakı ənənə və mövzular – təsəvvüf, "Xəmsə" aparıcı mövqeyə malik olmuşdur. Gözəllik və gerçəkliyin bu bölgədə özünəməxsus yeri var.

XVIII əsr lirikasında diqqət cəlb edən mövzulardan biri də realist çalarlarla insan gözəlliyinin təsviridir. Klassik şeir islam dini əsasında qurulduğu üçün burada qadına, sevgiliyə olan münasibət də fərqlidir. Qadına olan sevgi, adətən, realist mahiyyət daşımaqdan daha çox ilahi eşqin başlanğıcındakı subyektdə olan münasibət kimi formalaşır. Xüsusilə böyük şair Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərində Leyli obrazının real olduğu qədər rəmzi səciyyə də daşması təsəvvüfi məzmunun üstünlük təşkil etməsinə səbəb olur. XVIII əsr şeirində isə qadın təsvirlərində bir dönüş baş verir, Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında konkret adlar daşyan qadınlara həsr olunmuş şeirlərə rast gəlinməklə yanaşı, indiyə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında görünməmiş bir hadisə də baş verir; bu cür şeirlərdə qadının sanki bir canlı tablousu yaradılır və bütün incəliyinə, gözəlliyinə aid misralar qələmə alınır. Akademik Həmid Araslının qeyd etdiyi kimi, aşıq şeiri fonunda XVIII əsrdə yaranan gözəlləmələr dövrün lirikasını səciyyələndirən bədii elementlər kimi çıxış edir: *XVIII əsr lirikasında klassik məhəbbət şeiri aşıq, xalq poeziyasından qidalanan "gözəlləmələr", həyata bilavasitə bağlı şeirlə paralel yaşamışdır. Lakin klassik poeziyaya arxalanan lirika ənənə çərçivəsini qıra bilmirdisə, xalq poetik formalarında yaranan şairlər ədəbi prosesə əhəmiyyətli yenilik gətirirdilər. Bu səpkili şeirdə konkret insan, onun məhəbbəti, giley-güzarı, mişverməni siması canlanmağa, dünyəvilik hissi mütacirad və ümumbəşəri dəyərlərə üstün gəlməyə başladı.* [2, s.117] Beləliklə, gözəllik və gerçəklik Molla Pənah Vaqif başda olmaqla, XVIII əsr lirikasının başlıca predmetinə çevilir. Görkəmli tədqiqatçı M.A.Dadaşzadəyə görə, *"XVIII əsr Azərbaycan şeirinin, xüsusən də Molla Pənah Vaqifin tərənnüm etdiyi el gözəlləri klassik poeziyadakı Leylilərin, Şirinlərin deyil, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarındakı Birlə Xatunların, Bani Çiçəklərin yeni tarixi şəraitdəki davamçıları olub, yazılı ədəbiyyatdan meydana çıxmış yeni tipli obrazlar idilər"* [2, s.225] Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, "Xəmsə" qəhrəmanları olan Leyli və Şirin, xüsusilə də Leyli obrazı dini-təsəvvüfi ədəbiyyatın başlıca subyektlərindən biri kimi çıxış edir. Şirin də klassik şeirdə bir məşuq tipi kimi yad edilir. Bu baxımdan, XVIII əsr müəllifi Vaqifin qadın qəhrəmanları hər hansı məchul sevgili deyil, real görkəmi və səciyyəsi ilə diqqəti cəlb edən obrazlardır. Bu qadınlar el arasında, toyda, bulaq başında şairin qarşısına çıxan gerçək insanlardır. M.A.Dadaşzadənin qeyd etdiyi kimi, bəzən Molla Pənah Vaqif şeirlərində də "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında olduğu kimi qadında həm də qəhrəmanlıq, igidə yaraşan xüsusiyyətlər axtarılır:

*Xublar arığından yarımaq olmaz,
İgidin həmdəmi gərək çağ ola.
Bəstə boylu gərək, mina gərdəni,
Zülfü siyah, var əndamı ağı ola.* [4, s.14]

Lakin Vaqifin gözəllik və yar anlayışı ilə "Kitabi-Dədə Qorqud" qəhrəmanları arasında, təbii ki, böyük fərqlər də var. Əgər Bamsı Beyrək öz yarı qəhrəmanlıq kontekstində görürdüsə, Vaqif ona sırf gözəllik baxımından yanaşar:

*Səhər dura sürmə çəkə gözinə,
Bircəklərin hələq qoya üzünə,
Cilvələmə, siğal verə öziyə,
İşi, gücü güllüb-oynamaq ola.* [4, s.14]

XVIII əsrin digər böyük sənətkarı Molla Vəli Vidadinin qadın tipi isə başqadır, qadın nə qədər ər geyiminə girsə də, qadınlıq səciyyəsinə itirməlidir:

*Ər libasın geyə hər rənglə zən, mərd olmaz,
Mərd hərçənd ki, zən öldürə, namərd olmaz.* [5, s.56]

Tədqiqatlarda klassik şeir ənənəsinin güclü olması, bəzən isə təkrar və çeynənmişlik hallına gətirib çıxarması təpki olunur: *"Klassik şeir, xüsusilə onun məhəbbət lirikası fondunu diqqətə aradırdıqda, doğrudan da köhnəmiş, taravətini itirmiş əsərlərə, təkrarlanmış, çeynənmiş ifadə və obrazlarla rastlaşırıq. Bu, təbii ki, çünki, ümumiyyətlə, zamanın imtahanından az-az bədii əsər çıxır"*. [2, s.73] XVIII əsr şairi M.P.Vaqif məhz belə bir mühtidə ədəbiyyatın meyl və istiqamətini dəyişmək əzmində idi.

XVIII əsr lirikasında ənənəvi klassik mətnlərdə olduğu kimi gözəllərin diyanı qeyri-məchul məkanlar deyildir. Xüsusilə Vaqif yaradıcılığında gözəllərin məkanı da dəqiqləşir, Qazax, Ktür qurağı kimi bölgələrdəki qadınlardan bəhs edilir:

*Bir bölük yaşılbaş sonalar kimi,
Yığılıb gəlir Qazağa qızlar,*

¹³ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Erkan yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin kiçik elmi işçisi piriyeva.fidan@inbox.ru

*Ayna qabağında qara qaş ucun
Əndirib gətirmiş qulağa qızlar.* [4, s. 97]

XVIII əsr lirikasında gözəllik və gerçəklik müxtəlif baxımdan diqqəti cəlb edir. Gözəlləmələrdə, adətən, qadın gözəllikləri bütün real görüntüsü ilə təsvir edilir. M.P.Vaqifin və onun ardıcılarının şeirləri sanki bir qadın tablosudur. Molla Pənah Vaqifin gözəlləmələrində qadının bütün üz cizgiləri, qaş, gözü, kirpiyi, birçəyi, saç, yanağı, dodağı, buxağı, boynu, qoynu, gərdani və s. özünəməxsus epitetlərlə təsvir edilir:

*O şux qəmzələrin, xəncər kirpiyin
Gündə olur yüz min qan qabağında,
Xumar-xumar baxan ala gözələrin
Gərəkdir verəxən çan qabağında.*

*Qaşın qabağında sığallı birçək,
Səyə salmış üzə sölə mübarək,
Amma iki dəstə tər bənövşə tək
Qoymuş al yanağın yan qabağında.*

*Zülfündən qoxuşar güli reyhanlar,
Qurban hər mayinə yüz min cavanlar,
Pişvazına gəlir huri qılmanlar,
Mələyik durmuşlar san qabağında.* [4, s.13]

Şeirdən görüldüyü kimi Vaqifin qadın qəhrəmanı bütün zahiri xüsusiyyətləri ilə oxucunun gözü önündə canlanmış olur. Onun üz cizgilərini, saçını, görkəmini təsvir etməklə yanaşı, xasiyyətinin də mülayim olmasından, xoşluqlıqından, mehribanlıqından və s. bəhs edir. XVIII əsrin gözəllik estetikası zahiri və daxili prinsiplərlə şərtlənir. Adətən, bu cür gözəlləmələrdə poetik fiqur olaraq təşbehə müraciət edilir və bu baxımdan silsilə bənzətmələr diqqəti cəlb edir:

*Yanağı lələsən, qaməti dalsan,
Ağzi şəkər, dili, dodağı balsan,
Səmasan ki, yorğun, vəhşi mərasan,
Olubsan yaraşığı obçayə. Zeynəb!* [4, s.17]

*Ya bədrəlmüş bir mahi-tabansan,
Ya cənnət bağında güli-xəndansan,
Ya mələksən, ya da huri qılmansan
Eysəvdiyim, insan kim deyər sənə?* [4, s.29]

Gözəlliyin təsvirində, təbii ki, klassik bənzətmələrdən də istifadə edilir. Aşağıdakı bənddə gözəlin dodaqları qırmızı rəngdə olan Yəmənlə bənzədilir, eyni zamanda qırmızı rənginin fonunda bağırunun qan olmasından bəhs edilir:

*Dodaqlarınnoşarləli-Yəmənə,
Yada düşdü, bağırım qan olduyənə,
Siyahı tel düzürsən bəyaz gərdənə,
Düşübdür bu qayda sonadən sənə.* [4, s.30]

Vaqif gözəlləmələrində təzadlara da müraciət edərək siyah və bəyaz rənglərin fonunda gözəlin kontrast görkəmindəki zəriflik və incəliyi də oxucunun nəzərinə çatdırmaq istəyir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Molla Pənah Vaqif klassik şeirdə ilk dəfə olaraq qadınların adlarını da şeirə gətirir, mücərrəd məşuqələrdən konkret varlıqların təsvirinə keçir. Aşağıdakı örmək də bu baxımdan bir nümunə ola bilər:

*Sığallanıb-sığallanıb siyahı zülf,
Nə gözəl düşübdür üzə, Fatimə!
Can alırsan yənə, bu nə sürmədir
Çəkibsan ol xumar gözə, Fatimə!* [4, s.31]

Bu cür el gözəllərindən içərisində Safiyə, Yetər adlı bir gözəllər də var və Vaqif qələmində hər bir gözəl fərqli təqdimatda verilir:

*Ey üzü gül, qəddi tuba Safiyə,
Həsərdindən mən şeydəyə dönmüşəm.
Qaşların əyrisin yad eylədikcə,
Qamətim əyilib yayə dönmüşəm.* [4, s.58]

Yetər adlı gözəlin isə camalının gözəlliyi bənövşə, lələ kimi güllərlə müqayisədə verilir və üstünlük, təbii ki, al örtüklü xanuma verilir:

*Nə gözəl yaraşmış al, yanağına,
Nazıkdır, dəyməsin əl yanağına;
Zülfü buxağına, gül yanağına,
Nə bənəşə bənəzər, nə lələ. Yetər.* [4, s.101]

Vaqifin gözəllik anlayışının miqyası o qədər genişdir ki, o, ümumiyyətlə, gözəli olmayan ocağı, evi, məkanı

qəbul etmək istəmir:

*Bulud zülfü, ay qabaqlı gözəlin,
Duruban başına dolanmaq gərək
Bir evlə ki, belə gözəl olmaya,
O ev bərbad olub talanmaq gərək.* [4, s.49]

Göründüyü kimi, Vaqif yaradıcılığında reallıq qatı və o qədər qüvvəlidir ki, dini-təsəvvüfi məcazlar bu şeirlərdən artıq tamamilə uzaqlaşdırılmışdır. Təsəvvüfi şeirlərdə gözünlə məcazi mənalara ilahi sirlərlə əlaqədə verildisə, Vaqif gözəlin sünnəli gözələrinin təsvirini verməklə kifayətlənir. Əgər klassik aşiqlər üçün gözəlin zahiri görkəmi ilahi eşqə aparan məcazlar sistemdirsə, Vaqifə gözəlin Məcnunu onun gözəlliyinin seyrinə dalaraq, dəli olmuşdur:

*Cismi mərmər, hələ zülfəri qara,
Onu görən məcnun olur – avara,
Hörüb saçlarını, salıb qatara,
Düzüb telə, həm qotazabənəşə.*

*Yaşı on səkkizə yenicəyətmiş,
Gözəllikdə tamam xəlqi mat etmiş,
Gəştə çıxmış – yər gəldiyin eşitmiş,
Dağa salıb bir avaza bənəşə.* [4, s.33]

Bunu da qeyd edərkən, bir çox hallarda Vaqifin gözəllərinin yaşları da bəllidir, onun gözəllik yaşının sərhədi, adətən, iyirmi yaşa qədərdir:

*Cəmalın günəşdir, qəmərdir üzün,
Şəkərdir dəhanın, şirindir sözü,
Yağdır müjganın, cadudur gözü,
Cəllad kimi qəmzən qəsdədir, ay qız!* [4, s.35]

Tamamilə bənzətmələr və təzadlar üzərində qurulmuş gözəlləmədə klassik mətnlərin təsiri hiss olunur. Adətən, bu cür şeirlərdə Vaqif sözlərinin yaradıcılığına sadiq qalır. Aşağıdakı örməkdə də Vaqif məhz sözlərinin izi ilə gedərək klassik bənzətmələrə müraciət etmişdir. Əslində bu nümunədə müxtəsər təşbeh, tənsiqus sifət və istifham adlı bədii vasitələrdən də istifadə edilmişdir:

*Məhrəbümənberim, Kəbeyi-ülyəm,
Əqlim, huşum, canım, həm dinim, dünyam,
Elim, günüm, obam, Misrü Züleyxam,
Yusif-Kənanım nəçün gəlmədi?* [4, s.39]

Göründüyü kimi, Vaqif də orta əsrlərin son dövründə yaşadığı, ənənəvi təhsil aldığı və o mühtdə böyüdüüyü üçün onun da yaradıcılığında dini məkanların və şəxsiyyətlərin adları çəkilir, lakin realist şair bunu sadəcə sevgilisinin həm də klassik üslubda təsvirini yaratmaqdan ötrü istifadə edir:

*Ol Xədicə haqqı, Səkinə haqqı,
Xeyrənnisə haqqı, Əminə haqqı,
Kəbə, Məkkə haqqı, Mədinə haqqı,
Dərdin bu Vaqifi aldı, sevdiyim!* [4, s.56]

Aşağıdakı qoşmada da Vaqif özünəqədərki bütün təşbeh və epitetlərdən, gözəllik aşiqlərdən və gözəllərdən bəhs açsa da, əslində Nizamidən bu yana altı əsrlik ədəbiyyatdakı gözəllərdən özünün qadın qəhrəmanının daha üstün olduğunu vurğulayır:

*Vəhdətim, xoşgümm, səhbətim, dənim,
Fəğfurum, qeysərim, Cəmsidim, Cəminim,
Xosrovum, xaqanım, şahı-əzəmin,
Pədxahım, həm əla sultanım mənim.*

*Zövqüm, səfam, seyrim, bağı, cəmənim,
Süsənim, sünbülüm, lələm, səmənim,
Xətəvi Xütənim, Çinim, Yəmənim
Hindistanım, Rumum, İrənam mənim.* [4, s.66]

Göründüyü kimi, klassik mətnlərdə rast gəlinən məkanlar və onlarla assosiasiya yaradan gözəllər Vaqif qələmində bir real gözəlin təmsilində təqdim olunur. “Xosrov və Şirin”, “Vərqa və Gülşar”, “Leyli və Məcnun”, “Yusif və Züleyxa” məsnəvilərinin qəhrəmanlarından öz sevgiyini daha üstün sayan Vaqif həmin gözəlin üzünü Kəbə dəyərində bilməkdə, sadəcə ona sitayiş etdiyini dilə gətirməkdədir:

*Sözüm, itilətim, hər qalı qılım,
Mətləbim, muradım, xatirim, meylim,
Şəkərim, Şirinim, Gülşahım, Leylim,
Züleyxam, Yusifi-Kənanım mənim.*

Həblülmətin zülfün, Kəbə üzündür,

*Mehrabım, mənbərim qaşım, gözündür,
Vaqifəm, ey sənəm, sənın sözüdür
Gecə-gündüz fikri xəyalım mənim. [4, s.66]*

Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında gözəlliyin bütün parametrlərinin dəqiq koordinatları verilir; o hər kəsi gözəl hesab etməyərək gülər üzün, şirin sözün, xoş qılığın da vacib şərtlər olduğunu vurğulayır:

*Öyünməsin kimsə, gözələm, deyib
Ayrı təhər olur halı gözəlin.
Güləş üzün, şirin sözlü xoşqılıq,
Ləblərindən axar balı gözəlin.*

*Qaşı tağ-tağ gərək, qabağı nazik,
Ağzi, burnu, dili, dodağı nazik,
Baldırları yoğun, ayağı nazik,
Vər əndamı olur dolu gözəlin. [4, s.77]*

Gözəlliyin bu cür dəqiq təqdimatında diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də onun zahiri və daxili xüsusiyyətlərinin bir-birini tamamlamasıdır. Şairə görə gözəl əli xunali, sürməli, işvəli, qəmzəli bir xanım olmalıdır.

*Yanağı gül, zülfü yasəmən gərək,
Məməsi dik, ağı sinəsi gen gərək,
Haldan xəbər verən, dərdbilən gərək,
Heç olmaya məkrü ali gözəlin.*

*Yumrola buxağı, gen ola üzün,
Çox dərdmənd ola, dərd bilə özü.
Gündə sürmələyə məstanə gözü,
Əli ola al hanalı gözəlin. [4, s.77]*

Vaqif o elləri, obaları bəyənmiş ki, orada özünün təsvir etdiyi kimi qadınlara rast gəlmiş. Vaqif yaradıcılığında bütövlükdə qadın bir gözəllik subyekti kimi verilir, onun ailədə və cəmiyyətdə rolu kimi məsələlər qətiyyətlə şairin mövzusunda çevrilmiş. Onun bəzi şeirləri isə gözəlin gözündən, zülfündən və s. bəhs edir və həmin sözlərdən ibarət rədlilər üzrə qurulur:

*Ala gözəl xumarları süzülür,
Hər qıya baxanda, canım üzülür.
Müjganların sinəm üstə düzülür,
Meyl edəndə bu məkana gözəlin. [4, s.84]*

*Gərdənində, qamətində ayıb yox,
Ammə nə gözəldir pərişan zülfün!
Ətrindən dirlənir sərsər ərvah,
Ya müşki-ənbərdir, ya reyhan zülfün. [4, s.85]*

Füzuli ədəbi məktəbində zülf təsviri məzmunu ilə diqqəti cəlb edirsə, Vaqif qələmində bir gözəllik elementi kimi oxucunun gözü önündə canlanır.

Klassik ənənədən yararlanan Vaqif Hafizdən də bəhrələnir. Belə ki, “*Əgər ol turki-Şirazi, bizzə lütf etsə pünhanı, o hindu xalına verrəm Səmərqəndə Buxararı*”, – söyləyən Hafizdən ilhamlanaraq Qarabağın bütün vilayətlərini öz sevgilisinə peşqas edir:

*Eşqin salır canımıza bir atəş,
Zülfün kimi halımızdır müşəvvəş.
Ey tubiyyə-cənnət, sənədir peşqas
Qarabağın hər nə vilayəti var. [4, s.95]*

Digər bir qoşmasında isə özünü Hafizdən, Camidəndə daha üstün şair hesab edərək, gözəlləmə yazmaqda ən böyük şair olduğunu bildirir:

*Mən sənın vəsfini, ey mahi-kərəm,
Hafizdən, Camidən artıq söylərəm,
Həqiq bilir ki, sənı necə istərəm,
Ay bivəfa, qədir-bilməz, bəri bax! [4, s.127]*

Vaqif şeirləri vasitəsilə XVIII əsr etnoqrafiyası haqqında məlumat əldə etmək mümkündür. Bir çox şeirlərində qadınların yaşmaq bağladığı, hansı geyimləri geyindikləri, necə bəzənib-düzəndikləri haqqında geniş məlumat verir:

*Mən xud deyiləm bədnəzər, ey gözəli şəhla,
Məndən üzünü yaşırısan sən elə bica.
Qoysan, eləyim üzünə doyuncə tamaşa,
Öldürdün axır, məndə ki, can qalmadı əsla,
Daxi nə yaşınmaq, nə bürünmək, nə utanmaq?
Bəsdir bu dayanmaq! [4, s.207]*

Akademik Həmid Araslı tərəfindən onun poeziyasının bu seçiyəsi millilik kimi dəyərləndirilir: “*Vaqif gözəlləmələrində misilsiz bir sənətkardır. O, son dərəcədə yüksək bir zövqə malik olduğundan gözəlliyin ən incə xüsusiyyətlərini seçə bilir, bir rəssam kimi tərsim edir. Lakin onun boyaları o qədər incə, Azərbaycan xalqının ruhuna uyğun və ona xasdır ki, bu zərif şeirləri hər hansı başqa bir dilə tərcümə etmək çox çətin olur*”. [1, s.287] Göründüyü kimi, Vaqif Azərbaycan poeziyasında tipik Azərbaycan qadınlarının obrazlarını yaradan böyük realist sənətkardır.

Qeyd edək ki, Vaqif poeziyasında qadın mövzusu apancı olsa da, onlar sadəcə gözəllik obyektini kimi təqdim olunurlar. Qadın ailə həyatında problemləri, təhsili, sosial problemləri və s. məsələlər XVIII əsr lirikasında uzaqdır. Bu problemlər bir əsr sonra ədəbiyyatın mövzusunda çevrilir, XVIII əsr poeziyasında isə qadın gözəlliyi sadəcə mücərrəd dini-təsviri mahiyyətindən uzaqlaşdırılmışdır.

XVIII əsrin görkəmli şairi Molla Pənah Vədidi öz yaradıcılıq istiqamətində Vaqiflə tamamilə fərqlənsə də, onun da poeziyasında həmin zülfliyin estetikasına uyğun nümunələr mövcuddur:

*Gecə-gündüz oda düşüb yanaram,
Siyah telli bir sonamın ucundan.
Nə dil deyər bilir, nə qələm yazır
Hər nə ki çəkmişəm onun ucundan. [5, s.28]*

Əslində Vədinin də gözəlləmələrində dil və üslub baxımından Vaqif yaradıcılığı ilə böyük ölçüdə səsleşmə hiss olunur:

*Apardı ağımlı bir ahü gözünü,
Bir bənövşə buylu, bir lələ üzlü,
Bir şirin göftarlı, bir şəkər sözlü,
Ağzi sədəf, dişli dirdənələnmiş. [5, s.29]*

Diqqət etsək, hətta eyni güllərlə - bənövşə və lələ ilə gözəl arasında paralellər aparılır. Vədidi Vaqifdən fərqli olaraq qadına intim bir subyekt kimi deyil, həsrətində qaldığı bir varlıq kimi yanaşır. O hətta Vaqifi gözəllərə bu cür yanaşmadan uzaqlaşmağa çağırır. Belə ki, Vaqif ilə deyişmələrində o, gözəllik əsiri olan Vaqifi qınamaqdadır:

*Vaqif, nə tez sənəmlərdən əl çəkdin,
Birin bir inayə qiymət eylərsən?
Hələ sonra keçiyə də enərsən,
Alsa müştəriyə minnət eylərsən. [5, s.37]*

Vədidi qəzəl janrında da cənanın təsvirini verir və bu zaman sanki ənənə ilə yeniliyi sintez edərək gözəlin özünəməxsus təsvirini verir:

*Ey səbə, gəl bir xəbər ver cənə, cənən xandadır?
Şəhri-könlüm oldu viran, ona sultan xandadır?*

*Bir pəripeykər, mələkrü, cismi nazik, simvəş,
Qaməti sərvü sənubər, hüsnü-taban xandadır?*

*Ağzi püstə, dişləri dür, dili şəkər, ləbi bal,
Xali hindu, çeşni cadu, tiri-müjgan xandadır? [5, s.49]*

Beləliklə, XVIII əsr lirikasında xüsusilə Vaqif yaradıcılığında gözəlləmələr xüsusi bir janr olaraq diqqəti cəlb edir. Əslində heca və əruz vəznində yazılmış, qadın gözəlliyini əks etdirən şeirlər həmin yüzilliyin estetikasını müəyyənləşdirən başlıca element kimi çıxış edir. Molla Pənah Vaqif qadına bir gözəllik subyekti kimi baxaraq, onu bütün incəliklərinə qədər əks etdirir. Gözəllik və gerçəklik, ümumiyyətlə realıq Vaqif yaradıcılığının ana xətlərindəndir.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Araslı Həmid. XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. –Bakı: ADU nəşriyyatı, 1956
2. Dadaşzadə, A. XVIII əsr Azərbaycan lirikası / A.Dadaşzadə. Məqalələr. – Bakı: Təhsil. – 2017. – 424 s.
3. Həbibbəyli, I. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri / I.Həbibbəyli – Bakı: Elm. – 2019. – 452 s.
4. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. – Bakı: “Şərq-Qərb”, 2004. 264 səh.
5. Molla Vəli Vədidi. Əsərləri. –Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004. 128 səh.

Açar sözlər: lirika, ənənə, gözəllik, klassik şeir, yaradıcılıq

Keywords: lyrics, tradition, beauty, classical poetry, creativity

Ключевые слова: лирика, традиция, красота, классическая поэзия, творчество

Xülasə

Məqalədə XVIII əsrin tanınmış və sevilən şairi M.P.Vaqif yaradıcılığında realist çalarla bu dönəm lirikasında diqqəti cəlb edən mövzulardan biri olan “gözəllik və gerçəklik” məsələsi tədqiq olunur. Belə ki, XVIII əsr şeirində qadına həsr olunmuş şeirlərdə, xüsusilə M.P.Vaqif yaradıcılığında indiyə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında görünməmiş bir hadisə – lirik qəhrəman qadın canlı bir tablolu yaradılır. Gözəllik və gerçəklik M.P.Vaqif başda olmaqla XVIII əsr lirikasının başlıca predmetinə çevrilir.

Məqalədə eyni zamanda bir-birlərinə bağlı olan XVIII əsrin digər böyük sənətkarı Molla Vəli Vədidi qadın tipi haqqında da söz açılır. Gözəllik və gerçəkliyin hər iki şairin yaradıcılığında yeri dəyərləndirilir.

Красота и реальность**Резюме**

В статье в произведениях известного и любимого поэта XVIII века М.П. Вагифа в реалистической тональности исследуется проблема «красоты и реальности», которая является одной из тем, привлекающих внимание в лирике этого периода. В стихах, посвященных женщинам в поэзии XVIII века, особенно в творчестве Вагифа, создается невиданное в азербайджанской литературе событие - создается живая картина лирической героини. Красота и реальность становятся главным сюжетом лирики XVIII века под руководством М.П. Вагифа.

В статье также упоминается женский тип муллы Вели Видади, другого великого художника XVIII века, которые связаны друг с другом. Ценится место красоты и реальности в творчестве обоих поэтов.

Beauty and reality**Summary**

The article examines the issue of "beauty and reality", which is one of the topics that attracts attention in the lyrics of this period in a realistic tone in the works of the well-known and beloved poet of the XVIII century MP Vagif. Thus, in the poems dedicated to women in the poetry of the XVIII century, especially in the works of MP Vagif, an unprecedented event in Azerbaijani literature - a living picture of a lyrical heroine is created. Beauty and reality become the main subject of the lyrics of the XVIII century, led by MP Vagif.

The article also mentions the female type of Mullah Vali Vidadi, another great artist of the 18th century, who is related to each other. The place of beauty and reality in the works of both poets is valued.

Rəyçi: S.Abbasova